

Етнополітичні протести та повстання в контексті західної етнополітичної конфліктології

Ольга Маруховська-Картунова,
кандидат філософських наук,
заступник завідуючого кафедрою суспільних наук
Університету економіки та права „КРОК”

Стаття присвячена дослідженню концепцій щодо причин виникнення та шляхів і методів запобігання ескалації етнополітичних конфліктів, які існують у західній етнополітичній конфліктології. Акцентація при цьому робиться на аналізі сутності концепції „дилеми етнополітичної безпеки” та низки її основних гіпотез.

Актуальність проблематики

Друга половина 1980-х та 1990-і роки відзначалися вибухом та ескалацією цілої низки етнополітичних конфліктів у багатьох країнах. В одних випадках вони відбувалися (а подекуди й досі тривають) у формі ненасильницьких дій і протестів, а в інших випадках – у формі повстань, революцій чи навіть громадянських війн. Все це, з одного боку, актуалізувало науково-теоретичні дослідження причин ескалації і сутності етнополітичних конфліктів, а з іншого – посилило практичне значення аналізу питань, пов'язаних з пошуком оптимальних шляхів та ефективних засобів і методів їх деескалації і розв'язання. Це, зокрема, засвідчує поява десятків монографій і сотень статей з цієї проблематики як у зарубіжній, так і у вітчизняній науковій літературі. Серед західних видань слід, перш за все, відзначити праці Б. Гарф, Д. Горовця, Т. Гурра, М. Есмана та багатьох інших; серед російських – В. Авксентьєва, Е. Паїна, серед українських – В. Котигоренка, А. Кіссе, І. Кресіної, Г. Перепелиці та інших. Західні автори досліджують досить широке коло загальних проблем, що стосуються етнополітичних конфліктів. Однак тут слід враховувати щонайменше дві важливі обставини. По-перше, більшість праць західних вчених мало або й зовсім не відомі широкому загалу вітчизняних науковців, а по-друге, у західній науці й досі немає спільної точки зору щодо більшості питань із зазначеної проблематики.

Завдання статті полягає в тому, щоб дослідити стан, проблеми і перспективи вивчення західною етнополітичною конфліктологією питань, пов'язаних з етнополітичними конфліктами, в першу чергу – з протестами і повстаннями, виявленням, зокрема, їх сутності, з'ясуванням передумов і причин їх виникнення, пошуком оптимальних шляхів і методів їх розв'язання тощо.

Одразу ж відзначимо, що в сучасній західній етнополітичній конфліктології точаться досить гострі дискусії навколо двох основних питань: 1) чи впливають процеси демократизації суспільства на етнополітичні конфлікти і якщо впливають, то як саме; 2) які політичні інститути виявляються найбільш ефективними при залагодженні цих конфліктів.

Думки щодо цих питань у західній етнополітичній конфліктології можна поділити на три великі групи. Так, одна група науковців стверджує, що процес демократизації поліетнічного суспільства сприяє зародженню нових та ескалації існуючих етнополітичних конфліктів. Ці дослідники утримуються від рекомендацій щодо розширення демократії як дійового засобу їх розв'язання. Вони також вважають, що федералізм, зокрема – етнофедералізм, президентська форма правління, пропорційне представництво етнонаціональних спільнот у владних структурах не забезпечують позитивних політичних та етнополітичних наслідків і не обумовлюють скорочення кількості етнополітичних конфліктів та їх деескалації. Друга група вчених дотримується протилежної точки зору. Ситуація ускладнюється тим, що представники обох груп західної етнополітичної конфліктології наводять чимало аргументів на користь саме своєї точки зору. Нарешті, представники третьої групи дотримуються позиції, яку ми пропонуємо назвати „золотою серединою”. Вони, зокрема, вважають, що демократизація, федералізм і президентська форма правління можуть бути не настільки проблематичними, як дехто стверджує, і що пропорційне представництво може пом'якшувати жорстке етнічне насильство.

Мета статті – аналіз основних гіпотез та висновків представників третьої групи західних науковців, оскільки вони, на нашу думку, становлять найбільший інтерес, причому як науково-теоретичний, так і практичний. Є достатньо підстав для того, щоб до цієї групи включити таких американських вчених, як С. Сейдеман, Д. Лейноув, М. Кемпенні, С. Стентон та деяких інших. На особливу увагу заслуговує фундаментальна, певною мірою новаторська праця цих вчених „Демократизація, політичні інститути та етнічний конфлікт”, оприлюднена 2002 року в американському журналі „Порівняльні політичні дослідження” [12]. Інноваційність її полягає в тому, що в ній вдало застосовано нову навіть для західної етнополітичної конфліктології дослідницьку концепцію під назвою „дилема етнічної безпеки” (The Ethnic Security Dilemma).

Фундаментальності праці С. Сейдемана, Д. Лейноува, М. Кемпенні і С. Стентона надало те, що вона побудована на матеріалах тривалого (з 1985 по 1998 рік), досить дорогого і найбільшого за масштабами і глибиною дослідження „Minorities at Risk” („Меншини в небезпеці”), здійсненого групою західних фахівців під керівництвом одного з батьків-засновників теорії етнополітичних конфліктів Т. Гурра [3]. Цю працю, нарешті, можна вважати програмовою з огляду на те, що в ній висувається, по-перше, ціла низка (сім!) досить цікавих гіпотез, а по-друге, пропонується кілька перспективних напрямів досліджень етнополітичних конфліктів.

Розпочинаючи аналіз концепції „дилеми етнічної безпеки”, нагадаємо що її основу становлять положення концепції „дилеми безпеки міжнародних відносин” (The International Relations Concept of the Security Dilemma). Цю концепцію ще наприкінці 1970-х років розробили американські дослідники Р. Джервіс і К. Уолц. Сутність її полягає в тому, що „в міжнародних відносинах ситуація, за якої не існує єдиного уряду, та анархія у стосунках ставлять держави в ситуацію, коли немає на кого покластися, окрім як на самих себе”. Така „система самообслуговування” змушує держави замислюватися над тим, що інші держави потенційно можуть зробити з ними. Оскільки держави, які опинилися в такій ситуації, мають розглядати, перш за все, те, що інші держави можуть зробити з ними, ніж інформацію про те, що вони збираються з ними зробити, тому будь-яка спроба однієї держави зміцнити власну безпеку загрожує безпеці її сусідів. Отже сутність цієї дилеми полягає в тому, що будь-яка спроба будь-якої держави зміцнити власну безпеку послаблює безпеку інших держав [7; 14].

Доречно нагадати, що концепцію „дилеми безпеки міжнародних відносин” при вивченні і поясненні причин та наслідків внутрішніх етнополітичних конфліктів вперше використав американський вчений Б. Поузен ще 1993 року. Щоправда, він тоді застосовував її лише при аналізі етнополітичних конфліктів у „імперіях, що колапсують, та державах, які банкрутують” [9]. І лише 2002 року група американських дослідників поширила застосування цієї концепції вже на всі без винятку етнополітичні конфлікти, які постійно нуртують в абсолютній більшості поліетнічних держав.

Принагідно відзначимо, що автор цих рядків та деякі інші вітчизняні дослідники зробили це ще 1998 року, висунувши концепцію, яку назвали концепцією етнополітичної безпеки [1]. Обґрунтовуючи подібний підхід, американські науковці, які спирались при цьому на праці Д. Горовця і Р. Руммеля [5; 11], зазначають: „Наше бачення дилеми етнічної безпеки починається з ідеї, що уряд будь-якої держави є найбільшою потенційною загрозою для будь-якої (етнонаціональної – **О. М.-К.**) групи у межах своїх кордонів. Він зазвичай використовує державні ресурси для геноциду, і страх групового зникнення є важливим елементом етнічної

ідентичності та групового конфлікту. Групи можуть боятися, що інші групи контролюють уряд і можуть використати його ресурси (армію, таємну поліцію, суди, економічні важелі) проти них. Пошуки безпеки спонукають групи у розділених суспільствах домагатися контролю над державою або відокремлення від неї, якщо вона не може гарантувати свого нейтралітету". Вочевидь, продовжують дослідники, ці зусилля можуть загострювати ситуацію, оскільки спроби однієї групи контролювати державу будуть посилювати страхи інших, а тому вони відповідатимуть посиленням боротьби за вплив і навіть контроль над урядом. Отже дилема етнічної безпеки неодмінно виникає тоді, коли прагнення однієї групи контролювати уряд погіршує безпеку інших. „Змагання між групами, – підсумовують вчені, – створюють ризик, що відносно нейтральний уряд потрапить до рук однієї групи, яка може домінувати над іншими” [12].

Автори цієї концепції вважають (на нашу думку, цілком слушно), що вона може бути корисною для розробки низки припущень щодо того, які політичні інститути мають відношення до етнічної безпеки, яким ймовірно може бути їх вплив та які можливі наслідки цього впливу. На їхню думку, етнічні групи почуватимуться у більшій безпеці, якщо вони: матимуть реальний доступ до прийняття рішень, що стосуються їх існування і розвитку; у разі потреби зможуть заблокувати несприятливу для себе політику уряду; будуть спроможні та матимуть можливість накласти вето на потенційно небезпечні для себе рішення держави тощо. Отже, роблять вчені припущення, такі чинники, як електоральні системи, виконавча і законодавча влада й федералізм можуть сприяти обмеженню або посиленню загрози, котру відчують різні етнічні групи. Інститути, що сприяють розподілу влади або запроваджують певний рівень представництва у владних структурах, а також самоврядування для етнічних меншин вважаються більш придатними для послаблення чи запобігання ескалації етнополітичних конфліктів.

Досить близькими до цих інституціональних проблем, на думку американських фахівців, є „питання невпевненості”. „Оскільки тенденція до протесту і насилля цілком пов’язана з груповою безпекою, то ми припускаємо, що вони невпевнені у своєму становищі і перспективах. Таким чином, – роблять науковці висновок, – ми очікуємо більше етнічних конфліктів у періоди інституціональних зрушень, коли встановлюються нові режими, а вибори відбуваються вперше”. До того ж, у зв’язку з тим, що авторитарні режими досить часто забезпечують певний рівень стабільності, встановлюючи його інколи із застосуванням брутальних методів, можна припустити, що етнічні заворушення справді посилюватимуться саме при розширенні демократії [12].

Такою чи приблизно такою у стислому переказі є сутність концепції „дилеми етнічної безпеки”. Спираючись на неї, американські дослідники розробили кілька гіпотез щодо взаємовідносин між політичними інститутами, з одного боку, та етнічними протестами і повстаннями, з

іншого. При цьому вони зробили наголос на тому, що оперують двома різними поняттями і вимірами етнополітичного конфлікту, а саме: „протест” і „повстання”. „Етнічним протестом” вони вважають дії, які „включають звернення до лідерів уряду з висловленням скарг”. Під „етнічним повстанням” розуміють „свідому спробу дестабілізувати (а в деяких випадках й усунути) сам уряд”. Застосування двох різних понять і вимірів етнополітичного конфлікту, зокрема – ненасильницького, з одного боку, та насильницького, з іншого, конфліктологи цілком слушно вважають надзвичайно важливим і ефективним підходом, особливо тому, що деякі політичні інститути можуть утворюватися саме для того, щоб пом’якшувати ненасильницькі виступи задля запобігання використанню сили незадоволеними етнічними групами.

Свої гіпотези американські дослідники, по-перше, поділяють на два „полюси”: гіпотези, що стосуються типу політичного режиму, та гіпотези, що стосуються специфічних політичних та електоральних інститутів. По-друге, всі ці гіпотези вони формулюють досить чітко й коректно і прагнуть всебічно їх обґрунтувати, часто посилаючись при цьому на висновки інших вчених. Наводимо ці гіпотези і подаємо у стислому вигляді основні аргументи на користь кожної з них.

Гіпотеза 1. Етнічні протести і повстання більш імовірні при демократичних, ніж при авторитарних режимах.

Аргументація. Етнічний протест більш імовірний при демократичному режимі, тому що „демократичні змагання створюють невпевненість”. Але існують і додаткові причини можливості такого взаємозв’язку. При демократичних режимах ціна опротестування значно менша, а можливі здобутки значно більші, оскільки етнічні протести можуть впливати на політиків.

Та чи впливає тип режиму на застосування насилля? Відповідаючи на це запитання, дослідники вкотре наголошують, що „стрижневим положенням дилеми етнічної безпеки є страх, що інша група може спробувати контролювати державу за рахунок інших”. І хоча захоплення уряду якоюсь ворожою етнічною групою може статися як при авторитарному, так і при демократичному режимі, спокуса є, мабуть, більшою при демократичному режимі, за якого лідери часто змагаються за те, щоб бути „кращим захисником своєї етнічної групи”. І саме тому „етнічні перегони” є надзвичайно динамічними в етнічно розділених демократіях, стверджують вони, посилаючись при цьому на праці таких відомих на Заході фахівців, як Д. Горовиць, Д. Ротшільд та інші [6; 10].

На думку С. Сейдемана та його колег, змагання з іншими елітами примушує політиків бути „більш націоналістичними”, ніж їхні суперники. Це внутрішньогрупове змагання, яке взаємодіє з міжгруповим змаганням, змушує етнічні групи боятися одна одної і, отже, надавати допомогу найбільш націоналістичним політикам. Таким чином, страх може бути досить раціональним: змагання серед націоналістичних політиків групи

А збільшує зрештою ризик для членів групи В, особливо якщо вони підтримують менш націоналістично налаштованих політиків [12].

Демократії роблять такий процес більш імовірним з огляду на необхідність грати на широку аудиторію. При авторитарних режимах лідери можуть змагатися за підтримку виборців з певної етнічної групи, однак, оскільки ця частина виборців є чисельно меншою, простіше вдається до більш специфічної діяльності для того, щоб запобігти відходів своїх прихильників та залучити виборців інших політичних опонентів. Якщо при авторитарних режимах легше підкупити чи примусити до підтримки частину інших етнічних груп, то звернення до етнічної ідентичності менш актуальне. При демократичних режимах змагання між політиками посилюють страх в етнічних групах і напругу між ними. Тому можна передбачати, що етнічні протести і повстання більш імовірні саме при демократичних режимах. Тим більше, що будь-які колективні акції та повстання, у тому числі й етнополітичні, легше підготувати і провести при демократичних режимах, ніж при авторитарних [12].

Гіпотеза 2. Етнічні протести і повстання більш імовірні в державах з молодими політичними інститутами.

Аргументація. Посилаючись на Т. Гурра і Л. Діамонда, автори гіпотези зазначають, що „третя хвиля демократизації збіглася із зростанням кількості етнополітичних конфліктів” [3], а певне послаблення демократії після 1992 року [2] супроводжувалося зменшенням кількості нових етнополітичних конфліктів [4]. Вони цілком слушно, на нашу думку, вважають, що це не випадковість, а досить чітка тенденція. Звідси робиться висновок: політичні зміни, незалежно від їх спрямування, призводять до етнополітичного конфлікту або до поглиблення поділу поліетнічного суспільства. Тобто перебудова політичної системи може спричинити більші етнічні заворушення навіть тоді, коли держава рухається до широкої демократії. „Дилема етнічної безпеки” передбачає, що політичні трансформації імовірно посилюють небезпеку етнічних груп, оскільки групи стають невпевненими щодо свого майбутнього і спокушаються діяти на випередження. На додаток до цього, держава стає більш вразливою для захоплення контролю над нею однією етнічною групою за рахунок інших саме в період трансформацій. Щодо більш старих політичних режимів, демократичних чи недемократичних, то вони вже вжили заходів, які або задовольняють домагання конкуруючих етнічних груп, або придушують схильність до заворушень за допомогою міцних репресивних інститутів [12].

Гіпотеза 3. Молоді демократії менш імовірно демонструють жорстоку етнічну боротьбу.

Аргументація. Автори гіпотези стверджують, що „дилема етнічної безпеки” пропонує дві різні методології з суперечливими висновками. По-перше, дилема передбачає, що політичні змагання можуть посилити етнічну боротьбу, а політичні зміни – посилити невпевненість. Таким

чином, зазначають конфліктологи, посиляючись на С. Сейдемана, комбінація цих тенденцій може ще більше посилити етнічну небезпеку. На їхню думку, „безпеко-орієнтована методологія” передбачає, що процес демократизації суспільно-політичного життя більш імовірно посилює етнічну боротьбу. Однак, продовжують вони, події у колишньому СРСР засвідчують, що етнополітичні конфлікти можуть також призводити і до демократизації суспільства, оскільки нові демократії часто репрезентують деякі форми залагодження конфліктів минулого. Якщо конфлікт і змагання за політичну владу серед етнічних груп призводить до справді демократичного політичного змагання, то це може послабити повстання або протест, оскільки етнічні групи матимуть можливість більше розповісти про свою політичну долю. Розуміючи, що повстання може обійтися їм досить дорого, етнічні групи в нових демократіях можуть намагатися працювати і діяти через політичну систему доти, доки не розчаруються в ній і не візьмуть участі у серйозних заворушеннях. Хоча політичні змагання можуть посилювати етнополітичні конфлікти, є підстави вважати, що зростаюча участь в них етнічних груп значно поліпшує умови цих змагань [12].

Гіпотеза 4. Етнічні протести і повстання більш імовірні, коли країна проводить свої перші вибори в умовах існуючої політичної системи.

Аргументація. Висуваючи цю гіпотезу, дослідники посиляються на те, що вибух етнополітичних конфліктів у Східній Європі та в колишньому СРСР збігся з першими важливими тут політичними виборами за багато останніх років. Оскільки авторитарні політичні режими вирішили провести вибори до початку справжнього переходу до демократії (як це сталося у випадку з Югославією), то варто звернути увагу на те, що перші вибори та молода демократія – це не одне й те саме. Дійсно, як показує досвід багатьох країн, перші більш-менш вільні політичні вибори в авторитарній країні можуть вести, а можуть і не вести до демократії. Якщо перші вибори спричиняють етнополітичні конфлікти, як це було на початку 1990-х років, то вони заслуговують на спеціальну увагу і ґрунтовний аналіз, як це зробив А. Тернер [13]. Під час перших виборів може статися значно більше етнічних заворушень, оскільки ці вибори часто стають першою можливістю для етнічних груп заявити про свої наміри та вимоги. Можна очікувати посилення етнічних протестів під час перших виборів ще й тому, що вони часто характеризуються нерегулярністю. Щодо етнічних повстань, то етнічна небезпека так само імовірно зростає у рік, коли політична система стикається зі своїми першими виборами. Перші вибори також посилюють невпевненість і тих, хто управлятиме державою. І хто б не виграв перші вибори, він має змінити правила гри так, щоб не було інших виборів, або зробити все, щоб майбутні вибори не були конкурентними. Таким чином, змагання між етнічними групами під час перших виборів можуть бути інтенсивними, а групи можуть відчувати більший страх, що може призвести до посилення етнополітичних протестів і повстань [12].

Гіпотеза 5. Етнічні конфлікти більш імовірні при парламентських, ніж при президентських системах.

Аргументація. Перш ніж обґрунтувати цю гіпотезу, американські фахівці цілком слушно зазначають, що існують три основні виміри, за допомогою яких аналітики можуть визначати здатність певних політичних інститутів управляти етнополітичними конфліктами: 1) природа виконавчої влади; 2) тип виборчої системи; 3) розподіл влади між центральним урядом та іншими владними підрозділами. Вчені зауважують, що західні компаративісти жваво дискутують питання, яка політична система – президентська чи парламентська – є кращою для політичної та етнополітичної стабільності. Більшість прагне довести, що президентська система є в цьому випадку кращою завдяки більшій відповідальності, більшій визначеності та застосуванню взаємного контролю.

Згідно з концепцією „дилеми етнічної безпеки”, президентські системи кращі для послаблення етнополітичних конфліктів. При президентському правлінні етнічні групи опиняються у більшій небезпеці, а отже найбільш імовірно можуть вдаватися до насилля та випереджальних дій лише тоді, коли не мають можливості блокувати політику, яка може заподіяти їм шкоду. Розподіл влади між президентом і законодавчим органом дозволяє кожному з них контролювати одне одного, навіть якщо одна й та ж партія домінує в обох гілках влади. Парламентаризм може бути досить загрозливим для етнічних меншин, якщо вони не можуть отримати значного представництва в парламенті, і особливо небезпечним, якщо одна партія прагне встановити над законодавчим органом свій контроль, навіть не бажаючи створювати коаліцію. Підсумовуючи свою аргументацію, американські вчені, тим не менше, відзначають, що етнічні групи можуть бути у більшій безпеці при президентських системах, оскільки при ній існує більше можливості блокувати несприятливі для них рішення і дії [12].

Гіпотеза 6. Етнічний конфлікт більш імовірний при системах, які характеризуються плюралізмом, ніж при системах з пропорційним представництвом.

Аргументація. Автори гіпотези зазначають, що в кінцевому підсумку причетність президентської чи парламентської системи до етнополітичних конфліктів не зовсім зрозуміла без врахування виборчої системи, хоча й навколо виборчих систем точаться гострі дискусії. І це природно, оскільки вибір між електоральними системами є вирішальним для формування політичних результатів. Плюралістична система тяжіє до зміцнення влади найсильніших партій, тоді як пропорційне представництво передбачає запровадження того, що міститься у його назві, а саме – розподілу місць пропорційно до отриманих голосів. „Що ж пропонує дилема етнічної безпеки щодо електоральних систем?” – запитують американські конфліктологи. „Ми припускаємо, – відповідають вони на власне запитання, – що плюралістичні системи посилюють групову небезпеку, оскільки

політичні зміни можуть бути досить драматичними, а результати часто непередбачуваними. Якщо етнічні групи не мають можливості блокувати небажану для них політику, тоді вони можуть вдаватися або до протесту, або до застосування сили з тим, щоб мати вплив". При системах пропорційного представництва, з іншого боку, коаліції можуть змінюватися, але етнічні групи можуть отримувати представництво і відігравати політичну роль або як партнери по коаліції, або в опозиції до уряду [12].

Гіпотеза 7. Складається з двох взаємопов'язаних гіпотез: **гіпотеза 7-а:** етнічний протест більш ймовірний у системах, які характеризуються федералізмом; **гіпотеза 7-б:** етнічне повстання менш ймовірне в системах, які характеризуються федералізмом.

Аргументація починається з нагадування того, що федералізм може існувати і при демократичних, і при авторитарних режимах. Прикладом останнього може бути Югославія часів Й. Тіто, де значна частина політичної влади зосереджувалася на республіканському рівні. Показово, що деякі західні дослідники проблем етнополітичної конфліктології прагнуть довести, що Югославія, як і Чехословаччина та СРСР, дезінтегрувала саме внаслідок того, що була федерацією. (Автор цієї статті вважає за потрібне зазначити, що СРСР, Югославія і Чехословаччина насправді були авторитарними державами і аж ніяк не федераціями, а лише квазіфедераціями). Тим часом А. Лійпгарт, як і деякі інші його однодумці, вважає, що „федералізм корисний для управління етнічними суперечками”, а „сегментована автономія є вельми важливою складовою розподіленої демократії”. Надання етнічним групам прав і можливостей визначати й контролювати своє життя значно зменшує і кількість, і гостроту етнополітичних конфліктів навколо того, хто має контролювати федеральний уряд. І хоча федералізм є однією з форм сегментованої автономії, він досить широко використовує й інші „владно-розподільчі інститути”, включаючи двопалатність, можливість задовольняти потреби чисельно більших етнічних груп у конституційних змінах тощо [8].

Відповідно, „дилема етнічної безпеки” передбачає, що федералізм пом'якшує етнополітичну боротьбу. Федералізм дає багатьом етнічним групам можливість впливати на деякі політичні та етнополітичні процеси. Але тут дослідники роблять два застереження. Перше: „федералізм часто ставить чисельно дрібніші меншини на грань ризику, тому що титульна нація може домінувати в республіці за рахунок інших груп”. Як приклад тут наводиться той факт, що напередодні дезінтеграції СРСР етнонаціональні меншини в Грузії відчули для себе загрозу. (Принагідно зазначимо, що передчуття загрози для існування згаданих меншин – зокрема, південних осетинів та абхазів – перетворилося на жахливу реальність, про що свідчать кілька війн, розв'язаних проти них урядами З. Гамсахурдіа та М. Саакашвілі). Друге: федералізм сприяє колективним діям, оскільки індивіди можуть впливати на місцевий уряд через свою участь у ньому. „І тим не менш, – підсумовують свої міркування автори

гіпотези, – ми вважаємо, що федералізм посилюватиме протест, але послаблюватиме повстання” [12]. Іншими словами, у федеративній державі поліетнічні суперечності й конфлікти як такі не зникають, але тут суттєво зменшуються передумови, а отже й небезпека їх загострення та ескалації.

Підсумовуючи наведене, зазначимо, що ставитися до гіпотез американських дослідників та їх аргументації можна по-різному. Але вони, поза сумнівом, становлять значний методологічний, науково-теоретичний і практичний інтерес для посттоталітарних поліетнічних держав, зокрема й для України. Тим більше, що політичні еліти, українське суспільство в цілому і досі не визначилися з формою державного правління, що суттєво впливає на етнополітичну ситуацію в країні та на стан і самопочуття етнонаціональних спільнот. До того ж у нашій поліетнічній країні існує чимало політичних сил, які напередодні та під час чергових і позачергових парламентських та президентських виборів намагаються отримати максимальну підтримку з боку тих чи інших етнонаціональних спільнот, причому як домінуючої, так і субординованих, не зупиняючись навіть перед розіграшем так званої етнічної карти. При цьому ставка робиться: 1) не лише на поширення інформації про реальні факти порушення індивідуальних та колективних етнополітичних прав людини й етнонаціональних меншин чи зростання проявів расизму, шовінізму, ксенофобії та антисемітизму; 2) а й на відверту дезінформацію та фальсифікації. І якщо перше можна розглядати як хоч і малоприємні, але конче потрібні заходи, то друге – вкрай безвідповідальні і дуже небезпечні методи.

Саме тому проаналізовані вище підходи, досить об’єктивні оцінки, застереження, досить обґрунтовані гіпотези та цілком переконлива аргументація відомих представників західної етнополітичної конфліктології мають привернути увагу тих, кому не байдужі теоретичні та практичні питання подальшого розвитку етнополітичної сфери суспільного життя, підвищення етнополітичної безпеки, зміцнення національної єдності та збереження територіальної цілісності України.

Література:

1. **Картунов О. В., Кремень В. Г., Маруховська О. О.** Жодний тип суспільства не має імунітету від етнічних домагань // Віче. – 1998. – № 6. – С. 3 – 13.
2. **Diamond L.** Is the Third Wave Over // Journal of Democracy. – 1996. – Vol. 7. – № 3.
3. **Gurr T.** Minorities at Risk: A Global view of Ethnopolitical Conflicts. – W., 1993.
4. **Gurr T.** Peoples Versus States: Ethnopolitical Conflicts and

Accommodation at the End of the 20th Century. – W., 2000.

5. **Horowitz D.** Democracy in Divided Societies // Journal of Democracy. – 1993. – Vol. 4 – № 4.

6. **Horowitz D.** Ethnic Groups in Conflict. – Berkeley, 1985.

7. **Jervis R.** Cooperation Under the Security Dilemma // World Politics. – 1978. – Vol. 30. – № 1.

8. **Lijphart A.** Democracy in Plural Societies. – New Haven, 1997.

9. **Posen B.** The Security Dilemma and Ethnic Conflict // Survival – 1993. – № 35.

10. **Rothschild J.** Ethnopolitics: A Conceptual Framework. – New York, 1981.

11. **Rummel R.** Death by Government. – New Brunswick, 1994.

12. **Saideman S., Lanove D., Campanni M., Stenton S.** Democratization, Political Institutions, and Ethnic Conflict // Comparative Political Studies. – 2002. – Vol. 35. – № 1. – P. 111.

13. **Turner A.** Postauthoritarian Elections: Testing Expectations About First Elections // Comparative Political Studies. – 1993. – Vol. 26. – № 3.

14. **Waltz K.** Theory of International Politics. – New York, 1979.